

Polítiques socials i treball social en el postneoliberalisme a l'Argentina

Social policies and social work in the postneoliberal Argentina

Raquel Castronovo¹

Resum

Com a resultat de la greu crisi social, econòmica i política ocorreguda el 2001 a l'Argentina es produeix un moviment polític de recuperació de la centralitat de l'Estat en les relacions socials. En aquest marc les polítiques socials mostren un canvi de paradigma i, com a conseqüència, canvis importants en la pràctica professional dels treballadors socials. Aquestes polítiques denominades de “contra-reforma” perquè intenten desfer el camí recorregut amb les reformes de l'estat del Neoliberalisme apunten a la inclusió social i la recuperació de drets a través de dos camins principals: les polítiques de transferències d'ingressos i les de generació de llocs de treball amb millora de les condicions de treball, d'ocupabilitat i capacita-
ció. Les polítiques socials dirigides a incrementar l'autonomia models subjectes i l'organització social prenen un lloc important.

Paraules clau: Postneoliberalisme, Estat, drets ciutadans, inclusió social, universalitat.

Per citar l'article: CASTRONOVO, Raquel. Polítiques Socials i Treball Social en el postneoliberalisme a l'Argentina. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, agost 2014, n. 202, pàgines 126-139. ISSN 0212-7210.

¹ Trabajadora social y Magister en Servicio Social. Profesora titular regular en las Universidades UBA y UNLa. Directora de la Maestría en Políticas Sociales en la UBA y de la Carrera de Especialización en Abordaje Integral de Problemáticas Sociales en Ambitos Comunitarios en UNLa. rcastronovo@gmail.com

Abstract

As a result of the severe social, economic and political crisis occurred in 2001 in Argentina, a new political movement is been produced to recover the State centrality in social relations. In this frame, social policies show a change of paradigm and, therefore important changes in the professional practice of social workers. These policies are called ‘counter reformation’ because they intend to undo the effects of the neo liberalist reform by aiming social inclusion and the rights recuperation through two main ways: policies of income transfer and policies to generate employment with better work and capacitating conditions. Social policies to increase people’s autonomy and social organization take an important place.

Key words: Post-neoliberalism, State, citizenship rights, social inclusion, universality.

Introducció

Les professions són construccions històriques i col·lectives. El treball social ho és. Per això l'intent de definir-lo sincrònicament és inútil ja que donarà com a resultat una idea errònia, incompleta i incapaç de donar compte de la necessària heterogeneïtat que resulta de la dinàmica, complexa i vertiginosa definició del que quotidianament els treballadors socials fan (re)definint en cada acte professional la identitat triada.

Necessàriament vaig a referir-me a una part del treball social a l'Argentina i, en tot cas, a les tensions i diferenciacions que en el col·lectiu professional es van configurant a partir d'aquests posicionaments teòrics, metodològics i tècnics que aquesta part, aquests “alguns” –que desperten el meu interès particularment i als quals vull referir-me– estan sostenint.

En aquest marc, i amb aquestes limitacions necessàries, es fa necessari portar a la reflexió la certesa que la naturalesa del treball social com a disciplina està estreta-

ment lligada a la qüestió social i per tant a l'Estat i les seves polítiques. Específicament a les polítiques socials, si és que pot diferenciar-se un camp que respongui a aquesta identificació després de travessar l'aspiració a realitzar abordatges integrals d'aquesta qüestió social, a la qual em referiré una mica més endavant.

Polítiques socials en el postneoliberalisme

En aquest marc ens proposem contextualitzar el moment d'això que anomenem canvi de paradigma en polítiques socials i aturar-nos en el concepte d'*universalitat* com un dels eixos significatius i debatuts d'aquesta transformació.

En els anys que han transcorregut des de 2003 s'han produït canvis tan importants en el model d'Estat i en les polítiques públiques que aquest genera, que és difícil reconèixer l'escenari actual com el mateix de la comoció econòmica, social i política del trencament institucional de desembre de 2001.

■ **La recuperació enorme de la inclusió social i els notables avenços aconseguits en l'efectiva portació de drets dels ciutadans ha estat resultat de polítiques governamentals tendents a recuperar nivells majors d'igualtat a través de línies centrades en el desenvolupament productiu amb inclusió social.**

Seguint Danani (2010), Hintze, S. i Danani, C. (2011) podem dir que les polítiques públiques que es desenvolupen des del 2003 ençà es caracteritzen per ser "polítiques de contrareforma". És que, efectivament, l'esforç notable de l'acció governamental en la dècada ha estat signat per desfer el camí de la reforma de l'Estat en el període neoliberal. La recuperació enorme de la inclusió social i els notables avenços aconseguits en l'efectiva portació de drets dels ciutadans ha estat resultat de polítiques governamentals tendents a recuperar nivells majors d'igualtat a través de línies centrades en el desenvolupament productiu amb inclusió social. És a dir, es va canviar la direccionalitat de la política econòmica, el que va permetre la creació de sis milions de llocs de treball i es treba-

■ **Es treballa incansablement en la distribució de la riquesa mitjançant l'aplicació de diverses eines de transferències d'ingressos que actualment constitueixen l'eix principal de la política social de l'Argentina.**

lla incansablement en la distribució de la riquesa mitjançant l'aplicació de diverses eines de transferències d'ingressos que actualment constitueixen l'eix principal de la política social de l'Argentina.

Pel que fa al creixement, la línia governamental se centra en polítiques actives sostingudes d'incentiu a la producció, creació de llocs de treball, un proteccionisme creixent a les produccions nacionals, amb èmfasi en l'agregat de valor als productes bàsics i participació creixent del desenvolupament tecnològic en aquest procés, així com l'equilibri cada vegada més vigilat de la balança comercial. Un factor decisiu en l'elecció de la ruta escollida per garantir el creixement econòmic ha estat la negociació amb els organismes creditors externs per al pagament del voluminós deute extern que va ofegar l'economia nacional durant diverses dècades i va imposar polítiques d'ajustament als governs nacionals.

Un altre factor determinant va ser la renacionalització dels actius tal com la línia aèria de bandera, l'explotació d'hidrocarburs, etc.

Al seu torn, la inclusió social es recolza en l'accés a l'ingrés a través del treball, la regulació estatal de les relacions laborals, així com la recuperació de les condicions d'ocupació bo o decent, la redistribució de la riquesa i la democratització de les relacions socials en general.

En termes polítics, naturalment, designar aquest període històric com a "postneoliberal" implica admetre l'existència d'una tensió entre els aspectes identificadors del projecte neoliberal, que a més no poden desfilarse dels escenaris històrics en què es va desenvolupant, i els diferents projectes polítics que al món es venen plas-

mant amb expectatives de canvi de direccionalitat respecte d'aquell projecte.

Així mateix cal advertir que segueix pendent la batalla cultural per l'eliminació de valors d'alt consum i individualisme propis de l'etapa neoliberal que han permeat la idiosincràsia argentina durant els darrers quinze anys abans de la crisi de l'any 2001 i que encara segueixen vigents en bona part de la societat.

S'ha produït en l'última dècada una important reactivació econòmica amb fort impacte en la creació de llocs de treball i en la millora general de les condicions laborals, entre les quals es destaquen la recuperació de les proteccions socials lligades al salari, increment del valor dels ingressos dels treballadors, o disminució gradual de l'ocupació flexibilitzada, per exemple. Però també es van produir canvis substancials en altres polítiques públiques lligades lateralment a la política d'ingressos.

■ **S'ha produït en l'última dècada una important reactivació econòmica amb fort impacte en la creació de llocs de treball i en la millora general de les condicions laborals, entre les quals es destaquen la recuperació de les proteccions socials lligades al salari, increment del valor dels ingressos dels treballadors, o disminució gradual de l'ocupació flexibilitzada, per exemple. Però també es van produir canvis substancials en altres polítiques públiques lligades lateralment a la política d'ingressos.**

Pel seu caràcter gairebé paradigmàtic, prenem la política previsional, posant l'accent especialment en el fet que s'abandona la concepció que entén el sistema de previsió com un règim d'estalvi individual per a la cobertura de les necessitats que cadascú haurà d'afrontar quan s'hagi d'abandonar la vida productiva, concepció assimilada a l'assegurança individual, i a poc a poc es va arribant a la matriu que enquadra les proteccions socials a la vellesa com un sistema solidari que s'independitza de les aportacions de cada ciutadà durant l'etapa d'activitat laboral per anar progressant cap a una configuració de piràmide aplanada en la qual es pugin els valors de les jubilacions i pensions mínimes, i s'escurcin les distàncies amb les jubilacions i pensions de nivells més alts i la incorporació massiva al sistema de previsió de gent gran sense aportacions jubilatòries que no s'haguessin pogut jubilar mai sense aquesta política d'inclusió social i de protecció de drets.

Considerem paradigmàtic aquest redireccionament de la política de protecció social dels adults grans justament perquè ens permet visualitzar la direccionalitat del conjunt de les polítiques públiques de protecció social constatant que cadascuna de les polítiques públiques ja porta el motor de la disminució progressiva de l'exclusió social i les desigualtats tan profundes que van caracteritzar la construcció social del neoliberalisme.

En la mateixa línia de polítiques de protecció social enfocades a garantir els drets ciutadans i amb ells incrementar els nivells d'inclusió social, s'han d'analitzar els canvis produïts en els sistemes d'assignacions familiars. Els mateixos desenvolupen es-

estratègies de protecció a les famílies a través de prestacions en diners en les circumstàncies de vida en què es requereixen més ingressos. És el cas típic de la família amb fills menors a càrrec, o situacions d'embaràs de la mare, naixement, adopció o discapacitat d'algun dels fills, etc. Les assignacions, com sabem, no integren el salari, ja que són beneficis del dret de la seguretat social, instituïts en funció del principi de solidaritat.

La societat assegura així aportacions en diners perquè les famílies puguin fer front a la responsabilitat de criar-los i educar-los, atendre les seves necessitats especials, fins i tot abans del naixement o quan una discapacitat fa que es presentin requeriments específics. La compensació econòmica tendeix a concórrer en la cobertura de l'increment de despeses que requereix la resposta adequada a cadascuna d'aquestes circumstàncies.

Si bé l'objectiu és provar d'evitar que la insuficiència d'ingressos afecti les expectatives de desenvolupament integral dels infants, aquesta figura de la seguretat social va estar associada des de l'inici a la condició laboral del treballador assalariat i es va regir per criteris relacionats amb les sumes percebudes pel treballador. Aquesta figura de la protecció social ha de ser llegida des de la lògica dels drets dels quals els treballadors són titulars o portadors.

El concepte de *drets ciutadans* ha recuperat el seu lloc en el debat de les ciències socials contemporànies a partir de la constatació dels efectes d'exclusió social i trencament de les trames solidàries del llaç social ocorreguts en el món a partir de l'aprofundiment de les reformes neoliberals.

L'existència de ciutadans que han quedat exclosos de l'exercici dels seus drets com a resultat de l'agreujament de les condicions socials i econòmiques de vida, no només és una injúria per al sentit de justícia social bàsic, sinó que posa en perill la condició de ciutadans del conjunt de ciutadans que es defineix com inclosos o no exclosos. S'ha sostingut reiteradament que l'existència de l'exclusió social no és un tema que afecti només els qui han perdut els seus drets sinó que transforma substancialment el conjunt.

Zygmunt Bauman (2011) treballa aquesta qüestió i relaciona el paper que juga un fusible, entès com la part més feble, en un sistema, o el tram més vulnerable d'un pont, o la baula menys forta d'una cadena i l'efecte en el col·lapse general que ocasionen quan són afectats. Quan un fusible per excés de càrrega es fon, és tot el sistema elèctric el que s'interromp. De la mateixa manera, ens diu, quan un tram més vulnerable d'un pont rep sobrecàrrega cau tot el pont i també la cadena perd tota la seva càrrega i deixa de funcionar quan una baula més fràgil s'obre.

També Robert Castel (1994) involucra el conjunt de la societat quan substitueix el concepte d'*exclusió* pel de *desafiliació* atribuït aquest al conjunt dels ciutadans, hagin perdut o no l'exercici dels seus drets. L'autor entén que la pèrdua dels drets és un fenomen centrífug que afecta tots els ciutadans en tant que treballadors per les alteracions en el mercat de treball. Aquestes pesen tant sobre els que van quedar fora del sistema com a aquells que, tot i comptant amb una ocupació, temen perdre-la i a més pateixen les transformacions negatives en la baixa de la qualitat

de l'ocupació, menor retribució, contractes flexibilitzats, pèrdua dels drets laborals generant un sentiment d'angoixa davant el risc de perdre els drets juntament amb l'ocupació segur. Diu Zygmunt Bauman (2011) “...Tots tenim por. Hem perdut la seguretat. Tots temem ser exclosos, humiliats...”

Hem dit (Raquel Castronovo, 2005) que una ciutadania formal, on només compten els drets polítics i civils –i aquests bastant disminuïts–² i s’han perdut els drets socials i econòmics és una ciutadania de categoria subalterna.

Efectivament l’existència d’una ciutadania de segona categoria modifica el concepte de *ciutadania* en si i incideix en la qualitat de la ciutadania del conjunt. Una de les característiques que defineixen actualment la categoria és justament la igualtat davant la llei. La societat moderna es basa en el pacte tàcit pel qual tots els membres accepten les regles de la convivència. Raquel Castronovo (2005).

Un dels efectes d’aquest capgirament és la criminalització de l’exclusió, així com el desdibuixament dels efectes globals de pèrdua de qualitat de la vida social que afecta la totalitat. Diu Zygmunt Bauman (2011): “L’augment de la desigualtat gairebé mai es considera senyal d’un problema que no sigui estrictament econòmic; per altra banda, en la majoria dels debats –relativament escassos– sobre els perills que comporta la desigualtat per a les societats es prioritzen les amenaces cap a la llei i l’ordre i es deixen de banda els perills

que amenacen a components tan superlatius del benestar social general com la salut mental i física de tota la població, la qualitat de la seva vida quotidiana, el tenor del seu compromís polític i la fortaleça dels llaços que la integren en el si de la societat”.

Els efectes de l’exclusió social han estat devastadors a Amèrica Llatina (tal com ho estan sent en altres punts del planeta), però l’evidència d’aquests “danys col·laterals” per a Bauman ha produït marques polítiques, socials i culturals significatives que estan, a seu torn, generant reaccions.

A l’Argentina, i en molts dels països d’Amèrica del Sud, existeixen actualment projectes polítics, des de començaments del segle XXI, que proposen el creixement econòmic amb inclusió social com a principi fundador i com a proposta operativa, que persegueixen el propòsit de recuperar les condicions perdudes per aquells danys i transformar la direccionalitat dels projectes polítics i econòmics. Aquest objectiu travessa el conjunt de les polítiques públiques i és suport de les diverses mesures de govern, encara que igual que en cada un dels països alineats amb aquesta visió, es va donant amb processos particulars, enfrontant diferents obstacles i exigint diferents qualitats de gestió política per a la seva resolució.

En els debats dels organismes llatinoamericans com UNASUR i en el recentment conformat CELAC se sosté reiteradament la necessitat de recuperació de la interven-

² Efectivament els drets civils tendeixen a veure’s limitats progressivament en els fets quan el reclam per l’exercici d’aquells drets econòmics i socials es torna molest per als que es mantenen inclosos i han resultat beneficiats per la distribució polaritzada de la riquesa cada cop més concentrada en poques mans en tot el món.

ció estatal en la configuració de polítiques que garanteixin l'autonomia i sobirania dels països membres davant els organismes internacionals que vénen exercint pressió per al sosteniment del model neoliberal i les seves metodologies de concentració de la riquesa i protecció del dispositiu hegemònic internacional del capitalisme financer. L'aprofundiment de les mesures d'ajustament en nombrosos països davant la crisi econòmica i financera i el desastre dels governs i les polítiques econòmiques d'aquests davant d'aquesta mostra amb claredat quins serien els destins dels països d'Amèrica del Sud si no s'enfortís aquesta autonomia en la definició de polítiques econòmiques i aquesta sobirania en el comandament polític.

Carlos Vilas (2013) assenyala “la correlació existent entre política social i drets de ciutadania així com el paper estratègic de l'Estat en l'ampliació de la projecció d'aquests drets i a dotar la democràcia d'eficàcia social. La política social va contribuir així mateix a una major ampliació del mercat de consum en el marc d'una estratègia d'acumulació extensiva dinamitzada pel creixement de la demanda.”

Considerem l'exclusió social com l'expressió de la suma dels patiments socials propis d'aquest temps, tant en l'exclusió ocasionada en la pobresa estructural que l'Argentina no va aconseguir desterrar, com el que va ser la resultant de la més funesta crisi d'empobriment que va viure l'Argentina en el període del canvi de segle, manifesta en pobresa per ingressos, pèrdua de llocs de treball en un 25% de la població econòmicament activa i pèrdua de les proteccions socials al treball, la flexibilització laboral i la caiguda del nivell

dels salaris. És per això que les polítiques socials més importants a l'Argentina aborden des de diferents perspectives aquesta condició de pèrdua de drets ciutadans a través de tres línies de polítiques actives, en les que s'expressa, tal com expressa Carlos Vilas (2013), “Una nova correlació política de forces socials va permetre encarar a l'Argentina, a partir del 2003, un viratge profund tant en l'estratègia d'acumulació de capital com en matèria de política social. Aquesta va deixar de ser vista com l'ambulància que recull les víctimes del procés econòmic per convertir-se en ingredient d'una estratègia global de desenvolupament i inclusió social.”

1. La intervenció estatal en la qüestió laboral a través de la creació de llocs de treball, del desenvolupament d'iniciatives diverses d'economia social a través de plans com el MANOS A LA OBRA, ARGENTINA TRABAJA i ELLAS HACEN, la regulació de les condicions de treball i l'enfortiment del sector productiu a través de la inversió directa com per exemple en el procrear el pla d'habitatges més ambiciós de la història argentina, que a més de concórrer en l'accés a l'habitatge de grans i diversos sectors socials ha dinamitzat el mercat intern a totes les branques de la producció que es dinamitzen a partir de la construcció, la creació de línies creditícies toves per a les petites i mitjanes indústries,
2. Les polítiques de transferències d'ingressos com l'Assignació Universal per Fill (AUH) i les seves ampliatòries a les mares embarassades i als jo-

ves, el pla PROGRESAR i la llei de mobilitat jubilatòria que garanteix l'actualització de les sumes que cobren els passius en dos augments automàtics anuals.

3. Les polítiques de democratització social, reconeixement de drets de sectors vulnerats i promoció de la participació social, des d'una perspectiva d'equitat transversal a tots els sectors.

En tots aquests camps s'ha obert més que en cap moment de la història de la professió l'espai per a una inserció professional respectada i valorada. S'han incrementat les oportunitats de capacitació de postgrau amb iniciatives de formació en servei a partir d'esforços conjunts entre les universitats públiques i els organismes de govern.

Els treballadors socials i el seu quefer professional

Tal com s'ha dit en els paràgrafs introductoris d'aquest escrit, no és correcte descriure una identitat professional ni assenyalar un enfocament com a hegemònic i dominant en el col·lectiu professional. En molts camps de l'acció estatal i també en el camp de les polítiques socials subsisteixen models d'atenció propis del neoliberalisme com a seqüela necessària de les estructures institucionals més rígides o dels sectors socials i jurisdiccions governamentals que no participen del projecte del postneoliberalisme.

També hi ha factors propis del perfil professional dels mateixos treballadors socials, les seves tradicions sobre la seva pràctica professional, els seus sabers i ha-

bilitats tècniques més pròpies de la seva formació de grau i les seves experiències de camp prèvies que d'una elecció lliure sobre en què i com treballar.

Descriurem llavors algunes de les característiques més notables del que el col·lectiu professional està fent, especialment discernint per la innovació o inusual d'aquestes pràctiques i no per la seva naturalesa de representativa del sector majoritari.

Gustavo Papili (2013) expressa que “un projecte ètic-polític, considero que aquest tema ha de ser enfocat des d'una perspectiva de camp, en el qual es dona una lluita simbòlica per aconseguir l'hegemonia d'una –entre altres– determinada visió de la professió i del món social, i és en els espais de treball professional on es posa en acte o significa.”

Recentralització de l'estat nacional i reversió del procés de descentralització

La presència de les polítiques nacionals en el total del territori nacional va posicionar les polítiques públiques que l'Estat nacional va establir per al compliment dels fins establerts en el projecte polític que s'ha portat a terme des de l'any 2003. Aquest projecte, que es proposa desenvolupar amb inclusió social i que anomenem postneoliberalisme requereix que es pugui arribar amb les principals accions d'Estat al conjunt de la ciutadania. Aquesta línia estratègica es va poder tirar endavant articulant políticament i institucionalment amb els governs provincials i locals, però fonamentalment ha estat possible gràcies a la decisió d'un accionar concret amb un desplegament tècnic de caràcter innova-

dor. Per això hi ha molts treballadors socials que treballen en polítiques nacionals viatjant per tot el territori nacional articulant amb equips professionals de les províncies i els territoris i els actors dels governs locals. També hi ha nombrosos treballadors socials de les províncies que treballen en programes nacionals. Hi ha oficines i serveis nacionals distribuïts al llarg i l'ample del territori nacional, hi ha nombroses oportunitats de capacitació i una frondosa activitat en investigació, produccions escrites i participació en activitats on es discuteixen aquestes temàtiques des d'una concepció interdisciplinària.

Polítiques universalitzants. En contraposició a les polítiques focalitzades del neoliberalisme i des d'una postura crítica respecte a l'universalisme de l'Estat de Benestar, que va homogeneïtzar les políti-

■ **En contraposició a les polítiques focalitzades del neoliberalisme i des d'una postura crítica respecte a l'universalisme de l'Estat de Benestar, que va homogeneïtzar les polítiques sense atendre les necessitats diferenciades dels grups socialment més vulnerables, en aquest projecte postneoliberal es proposa un tipus de línies estratègiques que apunta a generar condicions d'accés universal als drets, posicionant als diferents sectors que pateixen diverses condicions de desigualtat en condicions d'accedir finalment a condicions igualadores en l'accés a drets.**

ques sense atendre les necessitats diferenciades dels grups socialment més vulnerables, en aquest projecte postneoliberal es proposa un tipus de línies estratègiques que apunta a generar condicions d'accés universal als drets, posicionant als diferents sectors que pateixen diverses condicions de desigualtat en condicions d'accedir finalment a condicions igualadores en l'accés a drets. Això ha implicat un debat intens i medular sobre la relació dels treballadors socials amb l'Estat entenent que és l'Estat el garant que tots i cadascun dels ciutadans accedeixin a l'exercici dels drets integrals que li corresponen en una posició d'igualtat.

Hem dit que "S'ha entès per focalització l'aplicació segmentada a un sector de població de determinades cobertures o proteccions per part de l'Estat en virtut de l'aplicació de criteris de jerarquització i selecció de la població escollida. En la majoria dels casos, l'aplicació d'aquests criteris de focalització ha estat relacionada amb la prioritització de la pobresa extrema". Raquel Castronovo, coord. (2013).

"Aquestes línies d'acció han mostrat algunes diferències amb el model tradicional de polítiques universals, almenys aquelles contra les quals es contrastava a les polítiques focalitzades, en el període neoliberal.

Efectivament la universalitat ha deixat de ser un criteri operatiu que es defineix com un atribut de la política dissenyada per convertir-se en un criteri de meta. És a dir, es busca la protecció universal però, en vistes al fet que subsisteix un context que difereix d'aquell de plena ocupació regulat en el qual es va pensar l'Estat Social o de Benestar, els atributs operatius han de mutar als efectes de garantir la fita a assolir."

Integralitat en l'abordatge, interdisciplina en el camp de les idees: Com ens ensenya la filosofia de la ciència, el nexa existent entre la manera de pensar sobre la realitat i la manera d'actuar-hi és indissoluble. L'epistemologia moderna, a partir d'acceptar la complexitat de la realitat, ens exigeix pensar-hi complexament. Això imposa abandonar alguns dels principis de la ciència simple i amb ella renunciar a fragmentació de l'objecte de coneixement que resulta de l'anàlisi i la síntesi com a camí del coneixement.

Les marques que ha deixat en el camp de les idees el positivisme ha instal·lat determinats supòsits en la nostra manera de pensar i tradicions tècniques en la nostra manera d'actuar professionalment.

No obstant això la complexitat de la realitat social amb la qual ens toca enfrontar-nos no ha fet descobrir que comprendre-la com a totalitat exigeix veure alguna cosa més que la suma de les parts. La decisió d'actuar sobre les causes en accions que afrontin aquestes situacions problemàtiques en tant que problemes socials que s'han de resoldre col·lectivament exerceix pressió sobre la nostra manera de conèixer aquesta realitat i la manera d'explicar-la. Les disciplines tradicionals no ens brinden els elements teòrics i metodològics per a abastar en la seva tota la seva complexitat.

L'abordatge integral dels problemes socials requereix de la concurrència de sabers disciplinaris diferents, pel que es fa obligat el acoblament d'equips interdisciplinaris que aconseguixin articular els seus marcs conceptuals i les seves metodologies de treball darrere d'una comprensió total de la realitat en la seva complexitat.

En el reconeixement de la unitat de l'objecte del nostre treball –i el nostre coneixement– hi ha la principal eina per guanyar la fragmentació del camp. Per cert que hauran d'afrontar-se les dificultats de la integració de diferents llenguatges, metodologies, perspectives teòriques. Pensar junts contribueix a la construcció d'un objecte de coneixement i d'intervenció únic. És per això que la conformació d'equips interdisciplinaris en les institucions i en els diferents programes. És molt habitual veure xarxes d'organitzacions institucionals en funció d'una atenció integral, amb professionals treballant interdisciplinàriament.

Per cert que la interdisciplina presenta un pla conflictiu com és la interprofessionalitat.

La integralitat no s'hauria de limitar al camp del coneixement sinó que hauria d'aconseguir l'acció integrada i integral en l'accionar professional. Però això exigeix la resolució d'una antiga tensió producte de la història de les professionals que s'expressa en l'existència de professions dominants i professions subalternes, amb diferents graus de prestigi i reconeixement social, amb assignacions salarials diferents i diferent grau de poder a l'interior de les institucions. El treball social com a cos professional ha treballat col·lectivament amb molt d'esforç per superar el seu paper de subalternitat davant d'altres professions dominants encara que no en tots els casos ho ha aconseguit totalment encara.

Territorialitat com a criteri organitzador de la intervenció

No obstant això l'estructura organitzacional d'Estat que arrossega la concepció de polítiques orientades als problemes mostra tot la vella matriu sectorial que presenta obstacles difícils de treure a l'hora de generar polítiques que donin respostes integrals a la població.

A més la convergència de línies programàtiques del govern nacional, les dels governs provincials i dels governs locals dirigits a les mateixes poblacions en els territoris presenta el desafiament de resoldre també aquesta articulació imprescindible. En aquests espais territorials es presenta a més la trobada entre actors governamentals i els que provenen d'organitzacions socials.

Es treballa des del supòsit que és l'àmbit territorial, el barri, la comunitat, el municipi el que facilita i alhora exigeix l'articulació de totes les línies d'acció, força la negociació per optimitzar l'acció conjunta i en molts casos es facilita amb l'existència d'eines o dispositius que promouen i també normatitzen aquesta integració. És el cas de les taules de gestió, que s'han multiplicat per tot el territori nacional estimulades des de la gestió del Consell Nacional de Polítiques Socials però que posteriorment tenen un desenvolupament autònom.

És útil esmentar en aquest tema la Llei Nacional 26.061, de Protecció Integral dels Drets de les nenes, nens i adolescents i Família, o la Llei 26.657, de Salut Mental, ja que tots dos instruments jurídics contenen dispositius territorials interdisciplinaris, intersectorials i interjurisdiccionals

(municipi, província i nació) articulats en l'acció a partir de les particularitats i requeriments específics de cada localització.

Inserció en espais d'abordatge a nivell macropolític de la qüestió social

Des de la dècada dels 80 i a través dels canvis significatius que es van operar en els projectes curriculars dels treballadors socials es van anar ampliant les capacitats en sentit de poder participar en les lectures contextuais per poder explicar les causes estructurals dels problemes socials que pateixen els subjectes, les famílies i els grups. De la mateixa manera, es van anar adquirint els coneixements metodològics i instrumentals necessaris per participar en la planificació i gestió de programes socials a nivell macro.

Cada vegada més es mostra en tota la seva magnitud la distància que s'ha anat consolidant entre els treballadors socials que aborden els problemes del subjecte centrant-se en la seva història social individual, d'aquells que decideixen afrontar les situacions estructurals així com a les accions governamentals per apuntar a la intervenció en els factors causals que les provoquen, traient els problemes, necessitats i patiments de l'àmbit individual per col·locar-los en el terreny col·lectiu.

En el primer grup és habitual trobar treballadors socials que expliquen els problemes, patiments i necessitats dels subjectes en les seves condicions personals i la seva història social explicant les causes a la cruïlla entre aquests factors personals i les condicions que el context li ha anat presentant. En gairebé tots els casos l'al-

ternativa de resolució passa per les transformacions possibles de realitzar en els comportaments d'aquest subjecte individual.

De vegades desplegant accions tendents a fer que el subjecte mateix prengui la iniciativa de disputar en forma autònoma pels seus drets, empoderant i exigint el ple exercici dels seus drets. En altres casos –lamentables i força habituals– accedint a serveis i proteccions a canvi de demostrar el seu “bon comportament” en termes socials i la seva adequació a les expectatives de les institucions (i els treballadors socials) del que ha de ser un bon ciutadà.

El sector de treballadors socials que defineix el seu objecte d'intervenció centrant la seva mirada en les condicions sociopolítiques que produeixen situacions estructurals de desigualtat, desigualtat, injustícia i exclusió social desplega accions específiques lligades tant a participar en la planificació i gestió de polítiques públiques.²

El camp d'exercici professional dels treballadors socials avui a l'Argentina

Les polítiques socials i altres convergents tals com les de salut, de treball, d'educació o de seguretat social, sostenen en les seves diferents jurisdiccions serveis d'atenció directa als ciutadans. Hi ha treballadors socials a les escoles, als hospitals i centres de salut o unitats sanitàries, en els municipis, en els jutjats o els tribunals, a

les oficines que els governs han obert per a l'atenció de qüestions de gènere, de violència, d'addiccions, per a adolescents i joves, per a gent gran, per a migrants. Aquests camps d'exercici professional s'han obert i consolidat.

■ Però hi ha un camp nou que s'ha enfortit en els últims anys i és el dels programes socials que generen acció directa respecte a problemàtiques específiques i una població objectiu que no es circumscriu a un radi d'abast curt o mitjà.

Però hi ha un camp nou que s'ha enfortit en els últims anys i és el dels programes socials que generen acció directa respecte a problemàtiques específiques i una població objectiu que no es circumscriu a un radi d'abast curt o mitjà. Només per exemplificar esmentaré a alguns programes de gran diversitat on hi ha nombrosos col·legues treballadors socials treballant, per cert en propostes interdisciplinàries.

Des de l'etapa neoliberal en què es va descentralitzar l'educació cap a les províncies en Ministeri d'Educació de la Nació no tenia una acció directa en l'àrea. No obstant això s'han desenvolupat diverses línies de polítiques actives en el territori nacional entre les quals cal destacar els programes socioeducatius com ara FINS de terminalitat educativa i Connectar

³ Vegeu que no parlem aleshores del camp de la política social ja que, com a resultat de la perspectiva d'abordatge integral dels problemes socials, la intencionalitat de segmentar un camp de polítiques socials estrictament definit és rebutjada.

Igualtat, programa del ANSES i el Ministeri d'educació de la Nació dirigit a la resolució de la bretxa digital, programa PROGRESSAR de transferència d'ingressos a adolescents i joves perquè compleixin la seva escolaritat o la seva capacitació laboral, tirat endavant conjuntament amb el Ministeri de Treball i el Ministeri de Desenvolupament Social, el programa ELLES FAN de desenvolupament productiu en el format d'economia social i capacitació per a dones caps de llar i molts més. En tots ells treballen treballadors socials.

Al mateix temps és imprescindible esmentar a la AUHPS La Assignació Universal per Fill per a la Protecció Social, política mare de transferència d'ingressos als nens i adolescents fills de pares que per la seva condició laboral no perceben l'assignació per fill de la seguretat social. Aquesta és una política de caràcter universalitzant ja que amb accions focalitzades apunta a posar a aquests sectors socials exclosos i vulnerables en condicions d'igualtat en relació a altres no exclosos. Entenem que el resultat és d'universalització, per la qual cosa la defineixo com una alternativa superadora en relació amb les polítiques universals.

Els treballadors socials assenyalen que des de la implementació de la AUHPS les demandes cap als treballadors socials en els serveis socials de les institucions o organismes en els quals s'exerceixen han canviat, ja que l'assistència material per a la supervivència no té la rellevància ni visualització que històricament ha tingut. Això ha permès el desplegament de línies d'intervenció en promoció social, la generació d'incentius per a l'autogestió i la gestió associada a organitzacions. En aquest marc

■ Això ha permès el desplegament de línies d'intervenció en promoció social, la generació d'incentius per a l'autogestió i la gestió associada a organitzacions.

pren una importància significativa la línia de treball en capacitació i transferència de tecnologia social, ja que és un element rellevant per a l'èxit de tots els dispositius d'organització comunitària, de resolució col·lectiva dels problemes socials i d'economia social.

Així mateix cal esmentar l'ampliació de la cobertura de seguretat social a la gent gran, ja que des de l'any 2003 es va aplicar l'emergència previsional generant mesures de protecció perquè tots els adults en edat de jubilar-se (passar a situació de passivitat) es poguessin adherir a plans de moratòria així com l'accés a jubilació per als més grans que no haguessin tingut aportacions en quantitat suficient, ja sigui per haver estat desocupats, per haver treballat en condicions de precarització o haver estat mestressa de casa. D'aquesta manera, es va ampliar la quantitat de jubilats i pensionats en un milió de beneficiats i es va garantir la mobilitat dels ingressos dels jubilats amb una llei que preveu dos increments anuals de les sumes a percebre. En aquest camp, particularment en els programes vinculats amb el sector des del Ministeri de desenvolupament social o des de PAMI, l'obra social de jubilats i pensionats, s'han ampliat els espais d'acompliment per als treballadors socials.

Hi ha altres espais innumbrables tant en els sectors tradicionals com en àrees més innovadores, però, com una forma de tan-

cament per a aquestes reflexions, valgui l'assenyalament que en la mesura que la direccionalitat política en aquests últims anys s'orienta cap a la inclusió social, i aquest propòsit és concurrent amb els objectius de la professió de treball social,

més enllà de les diferents visions personals o d'alguns grups respecte a les accions que s'han de dur a terme per aconseguir-ho, això s'ha manifestat en una ampliació evident i constatable del camp professional i millora de les condicions laborals.

Bibliografia

- BAUMAN, Zygmunt. *En busca de la política*. Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica, 2001. ISBN 0-7456-2171-6.
- BAUMAN, Zygmunt. *Daños colaterales. Desigualdades sociales en la era global*. Buenos Aires: Siglo XXI, 2011. ISBN 978-6071608154.
- BRIGGS, John i PEAT, David. *A través del maravilloso mundo del espejo*. Gedisa, 2005. ISBN 84 – 7432-344-4.
- CASTEL, Robert. *Las metamorfosis de la cuestión social*. Buenos Aires: Paidós, 1994. <https://catedracoi2.files.wordpress.com/2013/05/castel-robert-la-metamorfosis-de-la-cuestion-social.pdf> (Consulta el 30/10/2014).
- CASTRONOVO, Raquel (coord.). *Algunos interrogantes sobre las políticas sociales en el marco de los cambios de paradigmas en el campo de las políticas públicas*. Buenos Aires: EUDEBA, 2013. ISBN 978-950-23-2170-7.
- GARCÍA DELGADO, Daniel i NOSETTO, Luciano. *El desarrollo en un contexto postneoliberal*. Buenos Aires: Flacso / Ciccus, 2006. ISBN 987-9355-31-8.
- HINTZE, S. i DANANI, C. (coord.). *Protecciones y desprotecciones: la seguridad social en Argentina 1990-2010*. Buenos Aires: Ed. Universidad Nacional de General Sarmiento, 2011. ISBN 978-987-630-097-1.
- KAMINSKY, Gregorio. *Tiempos inclementes*. Buenos Aires: Ediciones UNLa Lanús, 2005. ISBN 987-22022-4-9.
- VILAS, Carlos. “Estrategias económicas y estrategias de política social”, en CASTRONOVO, Raquel. (coord.). *Políticas sociales en debate*. EUDEBA, 2013. ISBN 978-950-23-2170-7.
- VILAS, Carlos. *Después del neoliberalismo*. Ediciones UNLA. ISBN 978-987-1326-60-0.